

FRAN MAŽURANIĆ U DJELU ANTUNA GUSTAVA MATOŠA

ROBERT BACALJA

ANTE GUSIĆ

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja

Sveučilište u Zadru

UDK 821.163.42.09 Matoš, A. G.

:821.163.42.09 Mažuranić, F.

DOI: 10.15291/magistra.1461

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 15.1.2018.

Prihvaćeno: 5.3.2018.

Cilj je rada izdvojiti tekstove koji ukazuju na utjecaj Mažuranićeva djela u oblikovanju Matoševe proze. Interpretirat će se novele u kojima Matoš stvara likove prema Franu Mažuraniću: Pereci, friški pereci..., Put u Ništa, Bura u tišini, u kontekstu Matoševa doprinosa povratku ovog pisca u maticu hrvatske književnosti nakon duge šutnje. Analizirat će se pojedini karakteri: Orlović i Marjanović u Putu u Ništa gdje Matoš u portretiranju likova naglašava značenje Mažuranićeva djela u hrvatskoj književnosti, poglavito o utjecaju na prozu u hrvatskoj moderni, što kasnije ističu u osvrtima hrvatski književni kritičari nakon drugog izdanja Lišća (Lišće i druga djela, 1916.). U tom kontekstu istaknut će se kritike i tekstovi koji koriste Matoševe novele za rekonstrukciju Mažuranićeva života (Wenzelides i Benešić i dr.). S druge strane naglasit će se i pojedini motivski poticaji Mažuranić – Matoš (npr. motiv sna u Mažuranićevoj noveli I o grm i o trn i u prvoj Matoševoj objavi Moć savjesti, te obradba teme „usidjelica” u Mažuranića i Matošev feljton Usidjelica i dr.)

Ključne riječi: *Matoš, Fran Mažuranić, likovi Matoševe novelistike, motivski poticaji*

UVOD

U radu će se analizirati odnos Matoša i Frana Mažuranića na više razina. Najprije na motivskoj razini gdje se može iščitati utjecaj Mažuranića na Matošev opus. Mažuranićeva crtica *Usidjelica* iz *Lišća* i Matošev feljton iz *Crvene Hrvatske - Usi-*

delica. Zanimljivo je kako je Matoš taj tekst poslao u Begovićev-Cihlarov *Lovor*, ali ga je odbio iz više razloga jer je „Nehajev želio nov, neobjavljen tekst (...), a kako *Lovor* ne donosi feljtone, bolje da mu pošalje kakav drugi beletristički tekst.“ (Maštrović 2011: 167) Stoga je Matoš objavio svoj feljton u Dubrovniku. Zatim jedna od konstanta Matoševa opusa je i fantastičnost, koju ističe Frangeš u svojoj studiji o Matošu (*Stil Matoševe novelistike*) navodeći možebitne utjecaje i hrvatske novelistike na potezu od Demetrove *Jedne noći* do Flieder - Jorgovanićeve novelistike (Frangeš 1973: 94). No svakako poveznicu Mažuranić – Matoš, odnosno, uvjetno rečeno, određenu dozu poticajne fantastike naći ćemo i u Mažuranićevu opusu, osobito u noveli *I o grm i o trn*, gdje glavni junak sanja uspješnu karijeru pisca, a u Matoševom prvijencu *Moć savjesti* nalazimo motiv sna koji ispunja cijelu novelu i neponovljivi humor koji također karakterizira i Mažuranićev tekst. S druge strane u noveli *Put u Ništa* ispunjenoj autobiografskim pismom, Matoš progovara i o sebi, stoga je valja pridružiti uz one novele gdje iščitavamo Matoševe autobiografske zapise. Autobiografičnost, kako ističu proučavatelji Matoševa opusa, tj. Matoš prikazuje „vlastiti život kao dio fikcijskog svijeta umjetničkog djela.“ (Oraić Tolić 1996: 72) kao što je *Nekad bilo sad se spominjalo, Balkon* i dr. U tom smislu valja najviše istaknuti novelu *Put u Ništa* jer se nikad ostvaren susret Matoša i Mažuranića sada događa u fikciji na pariškim ulicama gdje hodaju Mažuranić (Orlović) i Matoš (Marjanović). Ovdje nalazimo i samovrednovanje Mažuranićeva opusa gdje autor iznosi: „(...) ti si nekad napisao lijepu hrvatsku knjižicu. Neki se naši na te ugledahu.“ (Matoš 1973: 250) Povezuje ih i sama situacija u kojoj su se našli u svojim životima, bijeg iz vojske i onda prokletstvo prognanika, odnosno egzila - napose Matoša koji stradava i loše živi, u tuđini. U tome se stvarno dodiruju, jer oba su prognanici, oba su domoljubi, i teško im je bilo bez domovine. Naime, Matoš se tek pred kraj života vratio u domovinu, gdje je ubrzo umro, Mažuranić nije nikad, premda mu je to bila velika želja, i tu im se križaju putovi. Zanimljiv je i prilog Ljube Wiesnera kojemu je Fran Mažuranić u jednom pismu istaknuo kako se trebao sastati s Matošem u Parizu, ali u Transvaal nije putovao preko Marseillea, nego Anversa, pa nije trebao proći Pariz, nego je Matoša pozdravio preko svog prijatelja Caran d’Achea. Taj nikad ostvaren susret, kako ističe Mažuranić, potaknuo je Matoša za jedan imaginarni susret s čovjekom kojeg je prihvaćao, i čiji je opus (kako se navodi u noveli) izuzetno cijenio (Usp. Tadijanović 1973: 304-205). Zanimljivo je kako je ta je novela posve uzburkala duhove u hrvatskoj književnosti, jer se pojavila upravo u vrijeme kada se nije znalo što je s Franom Mažuranićem, tj. je li živ ili mrtav. Osobito se to pitanje

postavljalo u vrijeme kada je Društvo hrvatskih književnika objavilo drugo izdanje *Lišća (Lišće i druga djela, 1916. – urednik Julije Benešić)*, gdje je u pogovoru priređivač koristio za izvor za Mažuranićev portret upravo Matoševu novelu, zbog čega se razvila žučna polemika u hrvatskoj književnosti (Bacalja 2015: 751-762). Konačno, novela *Pereci, pereci, friški pereci*, donosi nam jednu od rijetkih Matoševih proza iz vojničkog života od kojeg je Matoš pobjegao, a Mažuranić, naprotiv, ostvarivši zavidnu vojnu karijeru, napušta vojsku zbog drugih razloga.

Put u Ništa

Središnja novela Matoševa opusa u kojoj se dotiče fenomena Frana Mažuranića u hrvatskoj književnosti jest *Put u Ništa*. U toj već toliko puta spomenutoj noveli koja je objavljena u sarajevskoj *Nadi* 1902. godine (br. 16, br. 17 i br. 18) Matoš koji često unosi u svoje novele stvarne osobe gotovo eksplicite portretira Mažuranićev lik: „ - Ako se, Orloviću, ne varam, ti si nekad napisao lijepu hrvatsku knjižicu, *Uvelo granje*, u duhu Turgenjevlevijevih nesrokovanih pjesama. Neki se naši na te ugledahu. Piši i opet.“ (Matoš 1973: 250) U odgovoru Orlovića Matoš ističe i ono čime su se kasnije bavili Nazor u Šarku, kada mu dolazi u stari pavlinski crkvenički samostan sjena Frana Mažuranića, je li vrijednije djelo koje se napaja životom, ili ono koje se stvara čitanjem lektire, u neku ruku kabinetски, na temelju dojma iz pročitanoг. Ili, je li vrijednije stvarati ili živjeti?: „ - Ne mogu. Ko hoće biti pisac, ne može se sasvim predati životu i nijednoj strasti osim umjetnosti, ritmu. Ja bih danas mogao biti virtuoz tek u naticanju rogova na široka čela mojih oženjenih iskrnjih. Živjeti, ljubiti, bezbrižno, bujno, neizmjerно! Za mene ljubav bijaše uvijek veća naslada od piskaranja.“ (Matoš, Isto) Zanimljivo je da se Nazor u Šarku upravo na tu Mažuranićevu potrebu za životom kritički osvrnuo: „Jest. Nije glavno ono što si iza duga traženja i putovanja svojim tjelesnim očima vidio i ušima čuo! Stvari su zapravo onakve kakve one iz nas izlaze. Ti si ih znao samo tražiti i naći: ja sam ih stvarao.“ (Nazor 1977: 126-127) S druge strane Matoš i eksplicite progovara o svom životu: „Želudac mi pokvaren od rđave hrane, mozak od rđavih knjiga, srce od trulih, nepotrošenih strasti. Suhi mi kruh tako omrznuo da ga i crkavajući od gladi ... ne mogu gledati. Naučih pisati u tmіni, olovkom među prstima, očima okrenutim u sebe, u pomrčinu. (...) Danas imam samo jednu naviku: bol.“ (Matoš 1973: 249) I u ovoj noveli otkrivamo jednu od karakteristika Matoševa oblikovanja likova, osobito u simbolističkom dijelu njegove novelistike, a to je neobičnost i autobiografičnost. Kako ističe Dubravka Oraić Tolić, Matoš stvara svoje likove na tri načina: „Takvi od zbilje od-

maknuti likovi, uronjeni u svijet vlastite subjektivnosti prikazani su na tri načina: plošno, dekorativno ili karikaturalno.“ (Oraić Tolić 1996: 70) i upravo u *Putu u Ništa* pronalazi dekorativan opis (Oraić Tolić 1996: 71). Takav poetički model očituje se u situiranju glavnog lika u *par excellence* kultiviran pariški ambijent: poznati restoran Maxime (odakle izlazi te prosinačke noći u tri sata ujutro - dakle sugerira nam nakon dugog noćnog provoda), a u svojoj šetnji Orlović prolazi uz crkvu sv. Madeleine, Ulicom Royale, Trgom Sloge i uz Operu. Matoš ne portretira bilo koga, portretira jednog od Mažuranića (u djetinjstvu je odlazio u kuću Ivana Mažuranića) te onda, kako ističe D. Oraić Tolić, u toj stilizaciji i eleganciji koristi izraze: boulevard, magazin, cilindar, raglan, monocle). Opis sadrži „preobilje pridjeva (raglan je lijep, vuneni, lice dugačko, okoštalo, oči „sitne, mefistofelske, bistre“, brčići „nježni, mršavi, konjanički, uzvijeni, jogunasti i crni“) te dodaje niz usporedbi iz životinjskog svijeta (šesir naheren „kao kokotova kresta“, oči „kao u grabežljivih ptica“ grudi kao u hrtova i trkaćih konja i napokon, završna usporedba s egzotičnim flamingom.“ (Oraić Tolić 1996: 71) Jasno je kako ova stilizacija ide prema idealu snage, života, zdravlja i ljepote, možda muževnosti u Matoša, ili prema prikazivanju idealnog starog hrvatskog koljenovića kojem se Marjanović/ Matoš divi, koji je za razliku od mnogih, koji su u Matoševoj novelistici izgubljeni nesretni i čudni, čovjek sa stavom i položajem, pa i tamo gdje su možda najviši kulturni kriteriji, a taj je naš koljenović, saživio s tim prostorom (malo mu je u Operi bilo dosadno!), tako da upravo svojom pojavom, svojom elegancijom pridonosi (možda u onoj usporedbi s flamingom), kultiviranju. U cijelom svom opusu Matoš nije neku pojavu u hrvatskoj književnosti idealizirao, svakome je znao naći manu, a ovdje je prikazan Fran Mažuranić, kako snažno, spokojno i elegantno šće kao aristokrat pariškim ulicama, za razliku od mnogih likova iz Matoševih novela kojima su pariške ulice bile put u propast. Znatno ranije Frangeš nalazi u *Putu u Ništa* ključ za razumijevanje jednog od Matoševih stilskih postupaka, a to je “retardiranje, zaustavljanje radnje bogatim dopunskim opisima.” (Frangeš 1974: 58) Naime, isti dio novele interpretira u kontekstu usporevanja radnje, “kao da namjerno koči razvijanje radnje, priteže uzde, zaustavlja, usporava – naravno, samo zato da postigne jaču napetost, da očekivanje u čitaocu bude nemirnije, rasplet pripovijedanja eksplozivniji” (Frangeš 1974: 59). Upravo u tim opisima likova pronalazi vrijednost njegove proze: “ti su opisi likova dinamični po ritmu, ustreptali po bogatstvu i neočekivanosti slika od kojih su sazdana. (...) S jedne strane sadržaj njegovih usporedbi očito govori o bogatstvu i namjerno forsiranoj neočekivanosti Matoševih asocijacija (isto onako kao što pan

radira svojim poznavanjem muške elegancije, isto tako paradira i raznolikošću svojih asocijacija), s druge strane, taj nametljivi vatromet boja, kretnja, evokacija, posve obuzima i odvodi čitaoca, da ga onda neočekivano potrese udarom, kratkoćom, reskošću onoga što bi morala biti radnja novele. “ Premda Frangeš ističe da Matoševa novela *Put u Ništa*, “ne pripada među najbolja Matoševa ostvarenja, ali do koje je mnogo držao.” (Frangeš 1974: 58) U svojoj se studiji gotovo najviše bavi upravo tom novelom, pa pronalazi minuciozan opis Mažuranićeva korpusa: „lice, s despotskim zavijenim nosom bilo bi mramorno kao u stranog asketskog kneza-prelata da nema očiju sitnih, mefistofeleskih, bistrih kao u grabežljivih ptica” do nogu: *noge* kroče lako, gotovo nečujno, elegancijom lijepo ptice flaminga.” (Frangeš 1974: 60-61) Frangeš naglašava kao se tu radi o kaleidoskopskom bogatstvu “najrazličitijih, najudaljenijih, a ipak sugestivnih evokacija” (Frangeš 1974: 61), a sve u funkciji izražavanja neobične pojave, Orlovića i njegove psihologije (Usp. Frangeš, isto). Tu je istaknuto Matoševo htijenje da novelu napravi savršenom, a koje se doznaje iz pisma upućenom Milčiniću upućenom iz Pariza 8. prosinca 1901: „A sad ću se baciti na novelu *Put u Ništa*, ako uzmognem od nevolje raditi. Sa sižejem sam vrlo zadovoljan, moći ću pokazati sve što momentalno mogu. Ta će me stvar (pjesnički) isprazniti za nekoliko mjeseci.” (Matoš 1973: 303) Otuda i Marjanovićeve pritužbe o životu u velegradu i njegovoj patnji. Očito da je autor pisao u najgoroj bijedi, tako da one Marjanovićeve crte poprimaju veliku dozu autobiografičnosti, što je i odlika njegova pripovijedanja: „Matoš u toj pripovijesti, kao i na nekim drugim mjestima gdje se pojavljuje isto ime stilizira sebe.” (Oraić Tolić 2013: 62) S druge strane, ova novela A. G. Matoša ispunjena je s najviše pariškog šarma koji je glavninu svojih tekstova iz posljednje zbirke *Umorne priče* iz 1909. smjestio u Pariz. Radi se o *Duševnom čovjeku*, *Lijepoj Jeleni*, *Ministarskom tijestu*, *Vrapcu*, *Ubio!* i dr. U *Putu u Ništa*, Pariz je velika scena događanja i nigdje drugdje se taj susret nije mogao dogoditi (Matoša i Mažuranića) nego upravo u tom gradu, u metropoli moderne umjetnosti i metropoli suvremene civilizacije (Usp. Oraić Tolić 1996: 70), a „Čitav je opis pomalo pariški razmetljiv, dekorom i vokabularom (boulevard, raglan, monocle itd., čak je i cilindar dobio posve francuski atribut: *impeccable* - “bez prigovora” (...), dok se sitne bore, *pattes-d'oie* prevode kao “gušćije nožice”)” (Frangeš 1974: 59). Konačno, kako ističe Nemeč i sam Matoš je u pismu Vladimiru Tkalčiću (23. VII 1899) apostrofirao pariški “boulevard” kao svijet za sebe i najbolji teatar, bolji i od *Comedie Fraçaise*.” (Usp. Matoš, prema Nemeč 2010: 170) S druge strane u Matoševoj noveli može se zapaziti i drugo lice Pariza. To je onaj Pariz,

kako podvlači Nemeč, u kojem je Matoš“ zbog neimaštine bio primoran živjeti u opskurnim četvrtima, poput radničkog pregrađa Saint Antoine, između Trga Bastilje i Trga Republike, u blizini zloglasnih crnih tamnica Roquette.” (Nemeč 2010: 88) Matošev dolazak u tu opasnu parišku četvrt opisuje i Ljubo Wiesner u studiji *Kako je Matoš stigao u Pariz*: „Kasno uveče – u nedjelju 6. augusta 1899. – krenuo je s lyonskog kolodvora u Parizu dosta spretan omnibus među zloglasne ulice radničkog kvarta Saint-Antoine.“ (Wiesner 2002: 71) Upravo taj mračan Pariz podcrtava Nemeč, tj. kako su tamo živjeli razbojnici koji su ljude sačekivali na ulicama (o čemu Matoš piše u Crvenim gnijezdima), te ih pljačkali i ubijali, a samog su Matoša u više navrata istukli premda se bio iz goreg kvarta preselio u Latinsku četvrt: „Tu jedne noći do praskozorja šetam s pjesnikom Jovanom Dučićem. Naidu tri gulanfera, dobacujući nam pogrde, ja im ne ostanem dužan, oni se okrenu i jedan me iznenada baci na asfalt, gurnuvši me naglo laktovima u prsa. Nisam se branio i začudo me ne izmasakriše. Siromah Duka (Dučić) nije htio kući te noći od uzrujanosti. Drugom prilikom me napadoše nasred boulevarda Saint-Michela rufijani i jedan me udari kod Rudarske akademije (Ecoles des Mines) nogom u koljeno, te sam morao cijeli lijepi mjesec maj odležati.“ (Matoš 1973: 148-149) Na ovaj feljton upućuje i Mirko Žeželj, ističući kako je svakodnevica bila ispunjena zločinima: „Te grozne zime u neposrednoj blizini pronađen je iskasapljen leš u vreći da mu se ni identitet nije mogao utvrditi a kamo li zločinac. Preko nekih mostova i ulica nije se smjelo noću ni proći.“ (Žeželj 1970: 174) To je i onaj Matošev Pariz u kojem je on u više navrata bio između života i smrti zbog siromaštva, gdje je više puta bio spašen od smrti, pa i onda kada su ga spasile prostitutke. Tako je stvoren i karakter Marjanovića, koji se upravo kreće tim mračnim Parizom, potpuno izgubljen u mračnim stranama grada, tražeći nešto od života, dok konačno ne poludi. Možda je ponajbolje ilustrirao svoju mračnu parišku stranu i stradanja Matoš u Pariškoj kronici, gdje opisuje stanje kad je ostao bez novca: „Četvrti dan tražio sam pod krevetom «čike» i našao sam stare kože od slanine, već načete tuđim zubima, koju sam kao Njemačka Poljsku žvakao i žvakao, ne vjerujući da sam iz plemena odojaka, ražnjića, čevapčića, šindelbratena, Rabusa, š u n k e, Turopolja i p a j c e k a. (...) počeo sam halucinirati, pupak mi se počeo gnijeti, a kada hotelski gazda dođe poput trublje Posljednjega suda, prijeteći mi najprije da će me ovako u negližu na ulicu izbaciti, a onda da će me dati ovako gola otpremiti u austrougarsko poslanstvo, uđe u sobu - - Andeo! Neka moja komšinica, Žaneta Levy iz Bretanje, plava kao duždevica i zlatna kao cekin, umiri gazdu i zatim donese u ćeliju - - lonac! Lonac čorbe s kruhom, obične zim-

ske hrane pariškog proleterijata. Bijah spašen. Bez toga lonca ne bi bilo toga feljtona i njegovog autora. (...) Mnogo je griješila lijepa blondina, slična cekinu, mnogo je griješila Žaneta Levy iz Bretanje, ali za lonac neba što mi ga je sestriški davala, zaslužila je da u tvom nebu, Gospode, sjedne uz onu Mariju iz Magdale što je sinu Tvomu mirodijskom svojom kosom otrlala i ojačala nažuljene prašne noge! Dok to pišem, Žaneta Levy iz Bretanje, plava kao dužddevica i zlatna kao cekin, već je umrla u kojoj bolnici, ležeći pod bezimenim grobom, (...).” (Matoš 1973: 152-153) Eto, dva izgnanika iz domovine, našla su se u središtu svijeta u različitim ulogama da bi podijelili svoje životne poglede i svoja estetička načela. Poslije će reći Mažuranić u pismu Ljubi Wiesneru koji je istraživao život Matoša u Parizu u nekoliko studija (osim navedene, *Kako je Matoš stigao u Pariz*, *Matoš u Parizu*, *Tri posjeta kod g. Andre Rouveyera*, *Glas iz potkrovlja* i dr.) kako je poznavao karikaturista Caran d’ Achea koji je bio prijatelj i Matošu i kako je upravo taj njihov nikad ostvaren susret kojeg je preko tog prijatelja najavljen ipak osvanuo u Matoševoj noveli: “Caran d’ Ache (karandaš znači ruski. olovka) spomenuo mi Matoša, pa sam ga - po njemu - pozdravio i javio mu da ću ga putem u Tr(ansvaal) ili Fr(ancusku) pohoditi. (...) Kako nisam krenuo preko Marseillea, već preko Anversa, onako se nismo vidjeli. Ali sam s Caran d’ Acheom doživio nešto slično onome što Matoš u jednoj svojoj crtici opisuje (morao sam ga, kao dijete nositi kući), pa je Caran d’ Ache to - jamačno - Matošu ispričao, a on napisao.” (Mažuranić prema Tadijanović 1973: 304) Nadalje Mažuranić ističe tu veliku Matoševu sposobnost pretvaranja stvarnog života u fikciju, kao da i on smatra da je autobiografičnost jedna od njegovih odlika: „Matoš nije nikada naprosto izmišljao (u svakoj njegovoj crtici imade neke stvarne podloge) ali je bio veliki književnik i umjetnik, a čovjek silne fantazije, pa je znao iz svakoga kremena iskresati iskru.” (Mažuranić prema Tadijanović, isto) Vraćajući se ovim mislima Frana Mažuranića na onu paralelu Nazor-Mažuranić s početka ovog teksta, možemo zaključiti kako je ustvari Matoš, kao i Mažuranić svoju poetiku temeljio na dubokom proživljenom životu, temeljeći je na sličnom životnom putu u lutanju svijetom bez domovine. Obojica su veliki domoljubi, ali im je domovina daleko, a napajaju se životom, pa se stoga jednako kao i na Mažuranića, odnosi Barčev zaključak (o djelu Nazora i Mažuranića u članku Vladimir Nazor i Fran Mažuranić) i na Matoša: „No kad bi netko i u ovom pogledu postavio pitanje: da li da se izgrađujemo putem osamljenosti, proživljujući unutarnje borbe na osnovu refleksija i lektire, ili putem života s njegovim istinskim radostima, ali i patnjama, vjerojatno bi pretežna većina ljudi odgovorila u prilog drugog rješenja: Poštujemo neuspore-

divo više Nazorovu umjetnost, ali sami volimo da se izgrađujemo putem Frana Mažuranića, putem života.” (Barac 1934: 215) Doista novelom *Put u Ništa*, Matoš je prvi u hrvatskoj književnosti ekshumirao (da uporabimo Fabrijevu sintagmu) „zaboravljenog Mažuranića“, o kojem se tada nije ništa znalo.

Pereci, friški pereci... i Bura u tišini

Isti ideal, snage, ljepote, muževnosti, ljubavi prema ženama, drskost, prkos (što su sve karakterne osobine Mažuranića kako su i njegovi biografi isticali) naći ćemo i u ostale dvije novele u kojima Matoš tematizira Frana Mažuranića. Pripovijetka *Pereci, friški pereci* prvi put objavljena je u *Brankovom kolu* u nastavcima od kolovoza do rujna 1897. godine, a u zbirci *Iverje* 1899. godine. Mažuranićeva zbirka *Lišće* izašla 1887. godine, prihvaćena u hrvatskoj književnosti, i sigurno je Matoš do pisanja *Pereca* bio dobro upoznat s Franovim književnim opusom i životom, odnosno biografskim podacima. Možemo kazati kako je Matoša, u motivaciji za Unukića u *Perecima* najviše „osvojilo“ to što je Fran Mažuranić završio konjaničku kadetsku školu u Moravskoj, mjestu Hranice te postigao čin konjaničkog satnika. Zbog te je činjenice inspiriran i izgrađen lik Unukića koji nedvojbeno podsjeća na Frana Mažuranića koji u vrijeme izdavanja *Pereca* i *Iverja* nije bio „izgubljen“ za širu javnost, dok u vrijeme pisanja *Bure u tišini* i *Putu u Ništa* jeste, što je očito u liku Orlovića kojeg je smjestio negdje u Alpe i u drugom slučaju u Pariz. U *Perecima* radnja je čvrsto smještena u malo mjesto Lipovac, „pust neki zakutak u Slavoniji... gdje prenoćiše, vidje maglu, blato, blato i tanku maglu.“ (Matoš 1973: 28) Činjenicu smještanja radnje u hrvatsko mjesto možemo povezati, možda, s Matoševom željom smještanja (povratka) Frana Mažuranića u domovinu, jer su obojica tada daleko, a ubrzo Mažuranić zauvijek ostaje izvan domovine. Novela obiluje opisima vanjskog izgleda, stila, manira, postupaka, razgovora Unukića – hrabrog i drskog junaka Mažuranića (koji ne skriva i svoje domoljublje, već ga javno manifestira), pa je tako Unukić u ambijentu neposlušna prema nametnutoj pokornosti prikazan kao osebujan lik, vješt sa ženama, šarmer, humoristični provokator koji se ne ustručava provocirati narednike, kao i njihove žene: „Oh, alaj ste omršavili u zatvoru! I gospođa Langerica stade upravo lizati vatrenim pogledom to drsko lice sa gospodskim orlujskim nosom. Unukić je uhvati za punačku ruku. Edeš (slatka) mama! — šapnu on, odvrnu rukav pa joj pritište poljubac na snježnu kožu. Ona sva ustrepti... No neka se vrata otvore, a on zazviždi *Još Hrvatska...*, udari se španskom trskom po čizmi i krenu otolen prema izlazu.“ (Matoš 1973: 37) U dijelu kad zapovjednik Dragici opisuje Unukića

saznajemo neke ključne, zanimljive i gotovo biografske činjenice o „bekriji Unukiću“, upravo Franu Mažuraniću: „– O, čudan egzemplar! Otac mu je plemić i negdje tamo blizu Varaždina ima, kako čujem, lijepo imanje. Dečko je jedinac, dakle ludo, pusto. Prošao je sve zemaljske gimnazije, pa ništa. Mangup! Jadni ga otac pošalje u Grac u nekaku privatnu školu, a on noću kroz prozor pa pucaše na neke njemačke burševe. Siromah ga otac pošlje ovamo da ga vojska nauči pameti. „Karniflujem“ ga već evo drugu godinu, pa ništa. Dva je puta bio kapral, dva sam ga puta morao degradovati. Zarazio mi kockom cijelu kasarnu. Viehskerl! Šteta! Jaši kao džokej, valjasto momče, srce mu nije pokvareno. Danas ga prvi put iza tri mjeseca pustih u selo. Pa i opet moram da ga zovem na raport.“ (Matoš 1973: 31) U ovakvom opisu Unukića, stječemo dojam divljenja Mažuraniću, pisac kao da osobno poznaje lik tj. njegov profil, jer se ne ustručava u opisima, pa možda i malo preuveličavati zbog svojih simpatija da bi opravdavao sve Unukićeve postupke. Pa čak i u reakcijama drugih ljudi vidimo divljenje prema Unukiću: „Jeste lola, al je husar, da mu para nema, vesela mu majka! — reče narednik fireru (podnaredniku) Holjcu.“ (Matoš 1973: 42) Unukić, odnosno Mažuranić prikazan je kao hrabri, samopouzdati, arogantni, samosvjesni individualac koji se ne ustručava suprotstaviti, čak i odbrusiti autoritetu i izboriti se za ljubav ili pravdu: „Zbogom, zlato moje! Vidiš da oni sve mogu. — Udarite ga pljoštimize sabljom, Vlahoviću! — Pokušaj, komisna čizmo, ako hoćeš da te kurjački zubima prikoljem ko ovna! Narednik, doduše, porumeni od bijesa, ali se načini kao da ne ču zapovijesti...“ (Matoš 1973: 45) Očita je misao kako je Mažuraniću već pomalo dosta vojničke karijere i skučenosti te kao da svjesno želi biti izbačen, jer on ima druge planove za sebe. Drugi primjer, također, dokazuje isto: „Ščepa ju za ruku onaj dugajlija kapral, no Unukić ga polulud od bijesa, bubnu o zemlju...“ (Matoš 1973: 49) Unukić se bez straha suprotstavlja nadređenima ne mareći za posljedice i kazne pa je tako on u *Perecima*: „Momak vit i visok, naočit, rumenkastoplave kose i inteligentnih grahorastih i tako vlažnih očiju, kao da će iz njih sada kanuti suze. On je posmatraše zadivljeno, gutaše je pogledom robijaša, koji ne vidje bogzna otkada ženskog lica.(...) Odjedared kao da ga nešto ščepa, povučē. On se saže, grudi da mu prsnu, pa ju dirnu usnama na vratu ispod uha. Ona skoči, kao da je dirnu struja one u uglu električne baterije, i prosu mastilo.“ (Matoš 1973: 30) Stoga je i navedeno Matošev svojevrсни stereotip o Mažuraniću, kao onom koji ne može živjeti bez žena (tako barem govori Orlović Marjanoviću u *Putu u Ništa*), ali i o Unukiću – Mažuraniću koji je nemirna duha, pa kada ga Dragica gleda u dvorištu kako jaše na satnikovu konju, ne može, taj nemiran duh, a da je

ne otme i pobježe s njom iz kasarne: „I konjanik se odjedared uspravi, trže konja prema strani gdje stajaše Dragica, saže se, ščepa ju desnicom za pojas od kože kao jastreb pile, baci je preda se, pusti uzde, obuhvati je, udari konjica mamuzama, pa šibaj za tren oka nizbrdo... (...)” (Matoš 1973: 43) Posljedica tog drskog čina (u neku ruku to je i neposluh i bijeg) što vojska ne prašta, odluka je njegova zapovjednika da ga umjesto ručka u podne objesi u štali na kuku dva sata. To bi bila nepokorenost i hrabrost koja je bila vodilja Mažuraniću, sagledamo li njegov život, i osobito onaj nakon što je napustio austro-ugarsku vojsku ne vrativši se u svoju postrojbu. Mažuranić luta svijetom, odlazi u borbu na stranu Bura, a i sudjeluje u Rusko-japanskom ratu i u ratu u Kongu. Na samom kraju novele Matoš nam određuje sudbinu Unukića tj. Frana Mažuranića, kao da potajno aludira ili priželjkuje nešto slično i u stvarnosti što se s „predloškom“ nije dogodilo: „Uzeli se, razumije se. Vjenčali se u Lipovcu istog dana kojega je Unukić dobio dopust. Tamo sam se sa njome upoznao, dok mi Unukić bijaše đakom još u Varaždinu. On je sada „na rođenoj grudi“, kako veli Đalski. Umirio se. Ima dva dečka. Pošto mi ne piše, držim pouzdano da je srećan. A zašto i ne bi? Stari Unukić ima para, a oni su zdravi i mladi.“ (Matoš 1973: 50)

Drugi primjer karakternih osobina i opisa (koji se sad odnosi na zrelog Mažuranića) naći ćemo i u crtanju Orlovića u *Buri u tišini*, bura kao asocijacija na burni život, sada smirenog Orlovića, koji flash-backom, bolje rečeno bajkovitom parabolom evocira jednu strastvenu ljubav, novoj ljubavi Ninoni, kojom je zbuňuje. Junak svoje udvaranje posvjedočuje pričom o strastvenoj ljubavi koju zbog ljubomore prekida jer nije dopustio da mlado stvorenje živi svoj život, kada je već njegov pomalo prošao. Kratka pripovijest započinje citatom francuskog pjesnika i povjesničara Claudea de Rulhierea koji završava stihom: „Ah! c’était le bon temps, j’était bien malheureuse“ (Matoš 1973: 166), koji u prijevodu glasi – „Ah, bješe to lijepo doba, bijah jako nesretna“ (Matoš 1973: 298), – misleći na strast prve ljubavi. Iz novele možemo izvući neke čvrste i dosljedne poveznice između Matoševog lika Orlovića i Frana Mažuranića. Orlović, dakle priča Ninoni svoju ljubavnu priču, tragediju, fabulu kako je dugo tražio i čekao svoju *nevjesticu i odabranicu* te kako ju je našao slučajno u „širokoj miriji dičnih mi otaca.“ (Matoš 1973: 166) – i kako se ponosi svojom domovinom i korijenima obitelji Mažuranić. Orlović je zaveo mladu djevojku od petnaest godina i pozvao ju je u svoje carske dvore da mu bude žena: „(...) dođi, crno zlato moje!... Pođi na moj carski čardak i budi mi vjerna ljuba...“ (Matoš, isto) Opisuje se čak i odlazak s tog sajma gdje ju je pronašao, usput dajući do znanja kako je Orlović vješti, naočiti

i romantičarski konjanik: „Obodem konja i krenem bijelom dvoru, pjevajući, srećući, cjelivajući joj kosu, punu najžeženijeg arapskog zlata i tamjanskiju od svih mirodija sabajskih“ (Isto). Međutim, odjednom nešto iz busije (zasjede) prekida tu ljubav, počne šaptati: „Iako ti je na nabreknuloj desnoj mišici, iako kao nevinašce sniva na arslanskom ti srcu, iako te miluje, ona ipak nije tvoja i nikad tvojom biti neće.“ (Matoš 1973: 167) Nakon niza neobičnih, mračnih i krvavih događaja koji su se dogodili oko njegove „gospodske kule“, opet nailazimo na zanimljive opise Orlovića, a opet i posljednje misli u rečenici kao da aludiraju na Slavoniju: „Očajanje malo te mi ne savi vladarska leđa, olovna se tuga sorila na viteške grudi, i da ne gledam iskopane kuće pradjedovske, jučer još najstojnijeg doma pod lijepim božjim sunašcem, povedem moju zlovajnu pustošnicu u pustinju, u jučer još najstočniju i žutom jaricom pšenicom najrodniju moju županiju.“ (Matoš 1973: 167-168) Orlović naglo prekida ljubav nakon promišljanja gdje ga je ljubomora na njen *ljubavlju odviše puni život* zarobila i presudila jednoj ljubavi koja je unaprijed bila osuđena na propast i zaključuje: „O, kako je to slavno – ne ljubiti nikada, ne poznavati ljubavi, tog umiranja prije smrti!“ (Matoš 1973: 168) Zanimljivo je kako je Matoš plemenitom Nikoli Orloviću pridodao da putuje *incognito kao Catilina grof Nunquamabo*.¹ Dokaz je to njegovog lutalačkog i opasnog života „razmetnog sina“ koji se ponekad morao služiti raznim tehnikama opstanka lažno predstavljati, ali i dokaz divlje naravi. Svojoj slušateljici i novoj ljubavi koju želi osvojiti, glumici Ninoni, Orlović (Mažuranić) ostavlja fabulu koja ju se dojmila. Ninona je istovremeno prestravljena i oduševljena, omamljena likom i pričom, no ipak bježi u samoću kako bi se sabrala. U sljedećem citatu otkrivamo i neke detalje stila, ponašanja i izgleda Orlovića tj. Mažuranića. Pridjevi koje Matoš koristi jasno dočaravaju sliku lika Orlovića kao hrabrog, možemo reći „narodnog“ markantnog, intelektualnog - odnosno načitanog, hedonističkog i upadljivog junaka: „– Ne znate li, draga moja – veli Orlović dokono – da je Don Juan, junak ljubavi, bez ljubavi; i da se varaju koji me drže Don Juanom...“ (Matoš 1973: 169). Odnosno opet doziva, to junačko Mažuranićevo podrijetlo prema kome Matoš ne može ostati ravnodušan tj. prema njegovim „strasnim i sumnjalačkim očima drskog uskočkog potomka“ (Matoš, isto). I opet aludirajući na Orlovićev književni rad: „– U vas su, draga Nino, živci kao puževe crnopiknjaste pipaljke. Šteta što nijesam Boccaccio...“ (Isto)

Na samom kraju novele, Matoš „draži“ još jednim minijaturnim, ali zanimlji-

¹ lat. Nikada neću voljeti.

vim opisom Orlovića (Mažuranića). Vidimo usporedbu s Alijom Đerzelezom, bošnjačkim narodnim epskim legendarnim junakom, te sklonost muževnog čvrstog čovjeka kako uvijek nađe vremena za opuštanje uz dim duhana i uživanju uz pojave iz prirode: „Vjetrić ćepirka mirisom župnikovih ljiljana i golica kosu Orloviću spokojnom poput blaženika. Raspuhario, razbašio se kao Đerzelez Alija i tako slasno dimio kao da vuče u grudi sav taj ljetni sjaj, miris, muziku kupališnog orkestra i pospanu pjesmu šuškvavih topola i javorova.“ (Isto) Za kraj Matoš nam ostavlja stav tj. misao ili pobjedničko mišljenje Orlovića nakon pretrpljenih i proživljenih avantura i događanja: „ – Ja sam zacijelo najsrećniji čovjek u ovoj idilskoj pastvi! – pomisli bez sjenke bojazni od take drzovite, gotovo uročljive miesli i slatko zadrijema“ (Isto). Što se tiče mjesta radnje u noveli se spominju salon, klupica u parku, crkveni toranj i pogled na snježne vrhove planina: „lijepa Ninon pobježe dolje, u park, u samoću, da se sita naplače na klupi sa vidikom na tirolske bijele vrhunce.“ (Isto) Ako znamo da je Tirol povijesna regija u Središnjoj Europi kojom prevladavaju Alpe, onda se daje zaključiti kako je Matoš vrlo vjerojatno smjestio radnju u te krajeve jer nije nezamislivo kako je i sam Fran Mažuranić tamo boravio. I *Bura u tišini* tiskana je u njegovoj posljednjoj knjizi *Umorne priče* 1909. kao i *Put u Ništa*, za razliku od njegove rane novele *Pereci, friški pereci* tiskane u *Iverju* i u kojem vidimo mladog i neiskusnog Unukića kojeg vodi nevina i strasna ljubav, a koju samo mlado stvorenje može osjetiti, i toliko snage i prkosa uložiti u takav odnos. U *Buri u tišini*, prepoznamo attribute kojima gradi lik ozbiljnog i iskusnog Orlovića: „Preko tamnog, bezbojnog ljubavnikova lica“ (...) ili: „jaki i mekan kao svila, plandujući na sjedeljci-njihaljci, zapali bezbeli cigaretu i zadimi slasno, kao da želi u dimu popiti ugodan mir sitog zraka. Pritvori oči, smješkajući se regbi satirskim posmijehom.“ (Matoš 1973: 169) I ovdje Matoš ističe Mažuranićev hedonizam, svojevrsan ideal osvajača žena i koji zna sa ženama. Napose ističe Mažuranićevu muževnost, koju je također u više motiva dao u *Putu u Ništa*: „Preko muževnog mu brka drhtne smiješak kao odsjev sa krila kraj prozora proletjele ptice, kao odsjev s kreljuti utve zlatokrile.“ (Matoš, isto)

MAŽURANIĆEVA USIDJELICA I MATOŠEVA USIĐELICA

Zanimljiv je i mogući poticaj *Usidjelice* Frana Mažuranića objavljenoj u *Zvonimiru* 1886. (premda je Matoš puno pisao o ženama u svojoj novelistici i napose u feljtonima) i Matoševe *Usiđelice* objavljenoj u dubrovačkoj *Crvenoj Hrvatskoj*

u br. 35., 30. VIII. 1906 godine, 2-3., a isti tekst izašao je i u *Slobodnoj reči*, u Beogradu 1904. s naslovom *Usidjelica*, te u *Narodnim novinama* u Zagrebu 1905. godine u br. 195. pod nazivom *Usjedelica*. Oba teksta Mažuranićeva crtica i Matošev feljton imaju zajednički motiv te kao da je Matoš dobro iščitao Mažuranićevu *Usidjelicu*, jer takav rasplet čeka ženu zbog siromaštva. U Mažuranića je motiv istaknut u rečenici: „Jedna je grda i siromašna, – požali ju! Druga nije grda, ali je njezin odabranik, slomio joj srce i vjeru slomio – uzev bogatu.” (Mažuranić 1916: 23) U trećem slučaju žena je ostala sama jer joj se dragi nije vratio iz rata. U svakom slučaju Mažuranić ističe tu pojavu u društvu (a svakako književno bi prva „usidjelica“ bila Vojnovićeva Mare u *Geranijumu - romanu jedne osidjelice*) i sućutno zaključuje „ne rugaj joj se“ te naglašava u jednom dijelu crtice tu čistu i nevinu dušu: „Upoznaj se s njom bolje – pak – ćeš – skoro uvijek – vidjeti, da je uboga usidjelica nježne – rekao bi djetinjske duše, meka i čutljiva srca i na svaku žrtvu pripravna.“ (Mažuranić 1916: 24) Matoš upućujući na primjer žene koju nitko na plesu ne zove plesati, nego onako plahu i zbunjenu svi zaobilaze: „Nikad nisam osjećao toliko svu mizeriju našeg zadovoljstva, kao na jednom plesu, gdje videh blijedu, bijelu i kao svijeća visoku gospođicu, koja „ostade sjedeći“ prateći zavidnim pogledom plesače i plesačice.” (Matoš 1906: 2) I ona je, kako smo istaknuli kriva što nije imala miraz, a sve drugo je imala i naobrazbu, bila je „iz dobre kuće“, pukovnikova kćerka, uz to bila je i lijepa i dobra: „Imala je sve, samo nije imala novaca. Nije imala novaca i zato je bila crna nota i tragični ton u toj lijepoj, sentimentalnoj i skrletnoj večeri. Nije imala miraza. Za to je bila nesrećna.” (Matoš 1906: 2) Kako se je Matoš u svojoj feljtonističkoj prozi često doticao žena u nizu različitih tema: „vezanih uz žene i rodne odnose (feminizam i emancipacija žena, moda flirt)“, ističe se Matoševa ambivalencija i protuslovlje u tim iskazima o ženama. (Usp. Oraić Tolić 2013: 181) Možemo i u feljtonu *Usidjelica* pratiti tu ambivalentnost i protuslovlja, a to je posljedica „poslovične sklonosti dosjetki i kalamburu, promjenjivih raspoloženja i političkih uvjerenja, nekih privatnih iskustava i emocija, ali prije svega rodnoga svjetonazora.” (Oraić Tolić 2013: 181) Autorica ističe kako je Matoš „izgradio estetički i nacionalno obojen rodni imaginarij. U središtu se tog imaginarija nalaze dvije slike žene: žena-majka-domoi vina i žena-ljubavnica-ljepotica (apstraktni ideal ljepote, „vječno žensko“, Žena kao takva).” (Oraić Tolić, isto) Ta istaknuta ambivalentnost pulsira i u *Usidjelici* jer za razliku od njegove prethodne misli, sada je pun ironije: „Jedino usidjelica je žrtva. Trpi, trpi dan i noć. Budi je strašan histeričan san. Kad ustaje, muči, „sekira” svoje roditelje. Nema apetita. (...) U večer, pri svjetiljci ili pri mjesecini bude se u

njoj animalni i idealni instinkti. Ona širi ruke, i mjesto krvi i mesa, grli uzduh i mrak. Ona se nada, izlazi na šetalište kao na ljubavni sastanak, ali na putu nalazi porugu, indiferentnost, i opet pada u svoj pusti, djevičanski krevet kao nezrela ili crvljiva jabuka.” (Matoš 1906: 3) Tu se osjeća ta vječita Matoševa želja za karikiranjem, za kalamburom, za dosjetkom, no ono što je posebno u tom tekstu, je neskriveni i gorki osjećaj prolaznosti, neumitnog proticanja života kojim Frangeš apostrofira i cijelu Matoševu novelistiku (Usp. Frangeš 1967: 189). Za razliku od Mažuranićeve sućutne *Usidjelice*, Matoševa odražava njegov žovijalni stil.

JOŠ O VEZI FRAN MAŽURANIĆ-MATOŠ

Kao jednu od dodirnih točaka dvojice pisaca moguće istaknuti i motivu sna koji imamo u Mažuranićevoj noveli *I o grm i o trn* i Matoševom prvijencu *Moć savjesti* objavljenoga u *Viencu* 1892., a Mažuranićeva novela prvi put u *Zvonimiru* 1886. U njoj se suprotstavlja san i stvarnost, humor i tragika. Junak novele Ćiro nakon jednog svog govora je “prepoznat” kao pjesnik te se onda u tu ulogu potpuno uživljuje, ne videći da je netalentiran, a novela je s jedne strane san glavnog junaka, a s druge buncanje na javi o književnom radu. Zapravo se književni rad događa u nekoj vrsti sna. Započinje vrlo humoristično, konačno kao i kasnije Matoševa *Moć savjesti*: „Ta kako niste pjesnik? Slušajući vas eto zaboravih na zalogaj i slomih posljednji zub, – i to nije bez značenja. – Znači li to možda, da naši pisci nemaju što da grizu? zapita njetko. – Vi ste poganin! odgovori stara, – kad god sam dosada izgubila koji zub uvijek sam našla koji talent.” (Mažuranić 1916: 83) Središnji dio novele donosi motiv sna u kojem se Mažuranićev junak Ćiro (znakovito ime) kojemu je generalica u šali rekla da bi mogao postati pisac na neki način transformira u pisca. Dakle ono iz fantastičnog svijeta snova vodilja mu je i u stvarnom svijetu, i tu je pravi obrat i sukob u ovom čovjeku koji se sav posvetio tom novom zanatu koji mu je došao u san. Najprije se dao na čitanje, a onda je zaspao: „Ne čita redovito, nego na preskok – onako što bi se za kozu reklo da “brsti”. Od jedne pripovijesti pročita list, od druge pol lista, od koje početak, od koje konac. (...) Snivao je, da leži na “Balkanu”, na glavi mu “Vienac”, a oko njega “Vile” Jedna mu vila poda gusle javorove rekav: “Pjevaj!” – druga knjigu rekav: “Uči!” – treća pero rekav: Piši!” – četvrta mu poda – bez svake riječi – praznu zdjelu.” (Mažuranić 1916: 85) Zanimljivo je da Ćiri osim mnogih likova iz djela koje je pročitao dolazi u san (očito da je čitao staru novelistiku jer mu dolaze haj-

duci i turski paše) i sam Fran Mažuranić: „Za njim dođe mladi krasni časnik, zvekećući mamuzami i opaziv Ćiru, stavi se u propisani “Stellung” i javi službenim jezikom, da je došao po visokoj zapovjedi, da mu “doživotno” u romanih služi. (..) Čuo sa o vami koješta pripovijedati, – ali malo dobra! Verstanden?! – – Kažu, da se najvolite družiti s pokvarenimi ženami, a kada se na koju nevinu namjerite, da je čim prije ka sebi - u močvaru - povučete. (...) Po danu su vas pune kavane, a po noći ostala svratišta. Već na petoga nemate novaca u žepu, he? (...) Mene je sram što zajedno s vami služim. Verstanden?! U prvom poglavlju svog romana ću vas degradirati. (...)” (Mažuranić 1916: 86). Ćiri dolazi i Mažuranićeva „Usidjelica“, tamo se odjednom pojavljuje iz grmlja: „Iz grmlja se naime primiče stara gospodjica, zovući piskutljivim glasom: „Artur!” - “Artur!” (...) Oглеda se spaziv Ćiru obori oči, porumeni i zatepa: – Molim vas – – Molim – – –mamicu tražim! – Tako? Zar vi još uz mamicu trčite? Bedaure! Mamice vidio nisam: ovuda je prošao nekakav hajduk, za njim turski paša i carski oficir. (...) Usidjelica odlazi, plašljivo se ogledavajuć. (...) Uzastopce za njom slijedi Eins ovržbenoga zakona, previjajući se poput gradskog kicoša. Za njim “doživotni narodni zastupnik” kadeći ga tamjanom. Iza njih još nekoliko osoba: fratar, lihvar, stekilš itd.” (Mažuranić 1916: 86-87) I u *Moći savjesti* dolaze Josi Cicvariću, svakojaki likovi iz njegova života za razliku od Ćire, kojeg muče književni likovi, njega u snu proganjaju likovi koje je u životu prevario ili ih je mamio lažnim obećanjima: „Vraćao se kući, a na hodniku ga dočeka kum Andrija. (...) Što je s mojom molbom, gospodine mladi? (...) Joso još nije sio, a već neko kuca. Pisar skoči na hodnik, a pred njim se stvori kum Mato. (..) Nije tu samo pokojni Grga. Evo i Pere, Josipa, Krišpe, Ivana i svakakvih bradaša, brkaša i obrijanih staraca i muževa, evo i ćorave prosjakinje Mare, i garavca Ciganina Balabana. Puna ih je soba, a i hodnik zapremiše.” (Matoš 1973: 8-9) Ćiro nije svoj, i premda ne sanja, sad je u vrućici, pa mu sve dođe kao san. Uživi se u novu životnu rolu pisca pa nalazi i svoje umjetničko ime: „Ime sam si već odabrao. (...) Da što ne ćeš pod svojim vlastitim? – Dakako samo ću ga malo preinačiti: zvat ću se Cicero Anison. – A zašto baš tako? – Hm! ta Ćiro ili Cicero, to je skoro isto. A Nosina je pogotovo što i Anison - samo ga straga čitaj.” (Mažuranić 1916: 92) Kako ističe Dubravka Oraić Tolić: „Književni diskurs sna može se promatrati na svim razinama Matoševe poetike sna, od jednostavnog mini teksta u *Moći savjesti* do dubinskih oniričkih struktura poput lirske proze *Samotna noć* i soneta *Utjeha kose*“ (Oraić Tolić 1913: 208) i tako očita poticaja tog Matoševa stilskog postupka, iz sna Ćire iz novele *I o grm i o trn*.

ZAKLJUČAK

Kako smo istaknuli, Matoš je u Mažuranića pronašao niz motiva koje je ugradio u svoje djelo, jer je imao pred sobom izuzetnu zbirku proze prethodnog razdoblja i autora u kojemu je vidio neke elemente modernosti, odnosno prepoznavao nove pobude: „Ja te nove motive vidim baš kod onih koji se pojaviše prije „Moderne“: kod Kovačića, Kranjčevića, Leskovara, Vojnovića i Frana Mažuranića!“ (Matoš prema Oraić Tolić 2013: 99) Mažuranić je prisutan u njegovu djelu od samih početaka, u novelistici, i jednako u ranim objavama (*Iverje*) kao i u trećoj knjizi novela u *Umornim pričama*. Taj *enfant terrible* naše književnosti i društvena života, očito je Matošev ideal, u pitanju poetike i u stila života kojim je ostvario jet dinstven životni put pun pustolovina upoznavši kao svjetski putnik gotovo svaki kutak svijeta. Uz to je i odvjetak jedne obitelji (ili književne dinastije kako ih je nazvao Ivan Goran Kovačić) koju je Matoš iznimno cijenio, osobito njegovu hrabrost, prkos, snagu, muževnu ljepotu, uglađenosti i dr. A zanimljivo je da su u samim tekstovima, povezani i prostori iz kojeg je Matoš najviše crpio – Pariz u *Putu u Ništa* iz kojeg je upravljena čežnja junaka prema domovini, odnosno Zagrebu, *Bura u tišini*, Tirol (gdje je i Matoš, očito putovao), Unukić, Panonija, koja je obilježila Matoša (rođen u Tovarniku u Srijemu) i *Usidelica* koja je očito nastala u Beogradu. Uputili smo u tekstu na neke Mažuranićeve motive koji su očiti poticaj Matoševu stvaranju, kao motiv sna u noveli *I o grm i o trn* prema *Moć savjesti*. Svakako Matoš je u moderni, prvi unoseći u svoje djelo karakter Mažuranića, ekshumirao već zaboravljenog pisca, a tek će kasnije Katalinić-Jeretov (svojim *Injem*) i kasnije Benešić koji će objavom *Lišća i drugih djela*, 1916. (uz polemiku koja se osvrtnala i na korištenje novele *Put u Ništa* kao izvora za Mažuranićev život (Usp. Bacalja 2015: 751-762) i stvarno ga vratiti u hrvatsku književnost (nakon 1887., odnosno prve objave *Lišća*), jer se javio pismom kako je živ. A osobito je to njegovo nestajanje iz hrvatske književnosti naglašeno u Predgovoru druge zbirke proze *Od zore do mraka*: „Rekoše da sam mrtav. I tako nije druge, već da pridignem grobnu ploču, ako želim – nakon četrdeset godina – još koju kazati. A upravo želim!“ (Mažuranić 1927: 3) Polazeći od Marjanovićeve rečenice iz novele *Put u Ništa*: „Neki se naši na te ugledahu.“ (Matoš 1973: 250), sam je Matoš držeci se autobiografičnosti uputio na neke slojeve i poticaje Mažuranićeve proze u svom književnom opusu, a to je vidljivo i u njegovu proznom prvijencu. Premda su se u njegovu opusu tražili i slojevi utjecaja poznatih svjetskih pisaca, kako je istaknula Dubravka Oraić Tolić, i prije upoznavanja s njima, neka su djela očito nastala pod

utjecajem hrvatskih pisaca koje je cijenio: „Pripovijetka *Moć savjesti* prvo je Matoševo objavljeno djelo, nastalo u gimnazijskim danima kada još nije poznavao svoje kasnije uzore Poea i Baudelairea.“ (Oraić Tolić, 2013: 206) Upravo u tom Matoševu vidokrugu hrvatske književne tradicije, odnosno između pisaca koje je u ranom stvaralaštvu poznavao značajno mjesto zauzima i Fran Mažuranić. Treba istaknuti kako je Mažuranićeva novela i *I o grm i o trn* izišla u *Zvonimiru* 1886. godine, a na utjecaj domaće fantastike na Matoša upućuje i Frangeš, ističući da pored svjetskih pisaca fantastičara Hoffmana, Poea, de Nerval i Merimea: „Matoš nastavlja i skromnu hrvatsku liniju te iste književnosti, toga osebujnog poimanja svijeta koji kod nas započinje već u romantičnim zamuckivanjima Dimitrije Demetera (*jedna noć*), koji prvi književno vrijedan rezultat dobiva u Jorgovaniću (Stella Raiva), da se posve rascvate u neobičnom djelu Antuna Kovačića, vrijednom i zanimljivom i sa te strane“ (Frangeš 1974: 94), ovom nizu valja dodati i prozu Frana Mažuranića. Nadalje, i u zaključku Frangeša u već navodenoj studiji nalazimo poveznicu dva pisca koja su se napajala životom, i jedna i drugi vrlo ubrzano i intenzivno živjeli, gotovo da se radi o identičnom životnom stilu, gdje dvadeset četiri sata nisu dovoljna: „Za Matoša je međutim karakteristično da dijelom zbog svoje intimne sklonosti, dijelom zbog objektivnih prilika, nije mogao zahvatiti u širinu. Tako je i nastala njegova poetika zgusnutog, komprimiranog, danas bismo čak rekli i prenapregnutog romana, pa prema tome i stila“ (Frangeš 1967: 213). Navodeći riječi Matoša koje upućuje Milčiniću kao da povezuje ove dvije poetike, odnosno očito je pred sobom „rabbi“ imao model Mažuranićeve kratke proze: „Ne mogu Vam (piše on Milčiniću) dosta naopetovati da mi je jedino zato krivo na mizeriju te ne mogu razraditi elegantno i ukusno koju ideju. *Ovako - crtičar*. Roman stisnuti u par redaka.“ (Matoš prema Frangeš 1967: 213) Intenzivan život izvan domovine zasigurno je Matoša opredijelio za žanrovski izbor, kratkih proznih vrsta, crtice i novele koje je kao model moderna izraza prepoznao i u svog prethodnika.

LITERATURA

- Bacalja, Robert. 2015. Antun Barac: Vladimir Nazor i Fran Mažuranić. U: *Zbornik o Antunu Barcu*, Zagreb, Hrvatski studiji, 261-274.
- Bacalja, Robert. 2011. Proza u Crvenoj Hrvatskoj. U: *Dubrovačke teme i portreti*, Zadar, Sveučilište u Zadru, 92-121.

- Bacalja, Robert. 2015. Recepcija Frana Mažuranića u kritici moderne. U: „Šegrt Hlapić“ *Od čudnovatog do čudesnog* (zbornik radova, ur. B. Majhut, S. Narančić Kovač, S. Lovrić Kralj), Zagreb – Slavonski Brod, Hrvatska udruga istraživača dječje književnosti, Ogranak Matice hrvatske Slavonski Brod, 751-762.
- Barac, Antun. 1935. Vladimir Nazor i Fran Mažuranić. U: Antun Barac, Članci o književnosti, Zagreb, Binoza, 181-215.
- Frangeš, Ivo. 1974. Stil Matoševe novelistike. U: *Matoš – Vidrić – Krleža*, Zagreb, Liber, Izdanje Instituta za znanost o književnosti, 7-95.
- Maštrović, Tihomil. 2011. Paginae Iadertinae Antuna Gustava Matoša. U: Tihomil Maštrović, *Neukrotivo svoji*, Zagreb, Erasmus naklada, 153-174.
- Matoš, Antun Gustav. 1973. Bura u tišini, U: Antun Gustav Matoš, *Iverje, Novo iverje, Umorne priče*, Sabrana djela, sv. I. (ur. D. Tadijanović), Zagreb, JAZU, Liber, Mladost, 166-169.
- Matoš, Antun Gustav. 1973. Crvena gnijezda. U: Antun Gustav Matoš, *Pjesme, Pečalba*, Sabrana djela, svezak V. (ur. D. Tadijanović), Zagreb, JAZU, Liber, Mladost, 145-150.
- Matoš, Antun Gustav. 1973. Moć savjesti. U: Antun Gustav Matoš, *Iverje, Novo iverje, Umorne priče*, Sabrana djela, sv. I. (ur. D. Tadijanović), Zagreb, JAZU, Liber, Mladost, 7-12.
- Matoš, Antun Gustav. 1973. Pariška kronika. U: Antun Gustav Matoš, *Pjesme, Pečalba*, Sabrana djela, svezak V. (ur. D. Tadijanović), Zagreb, JAZU, Liber, Mladost, 151-153.
- Matoš, Antun Gustav. 1973. Perci, friški perci... U: Antun Gustav Matoš, *Iverje, Novo iverje, Umorne priče*, Sabrana djela, svezak I. (ur. D. Tadijanović), Zagreb, JAZU, Liber, Mladost, 28-51.
- Matoš, Antun Gustav. 1973. Put u Ništa. U: Antun Gustav Matoš, *Iverje, Novo iverje, Umorne priče*, Sabrana djela, svezak I. (ur. D. Tadijanović), Zagreb, JAZU, Liber, Mladost, 247-258.
- Matoš, Antun Gustav. 1906. Usidjelica. *Crvena Hrvatska* 14 (35) 2-3.
- Mažuranić, Fran. 1916. I o grm i o trn. U: Fran Mažuranić. *Lišće i druga djela*, Zagreb, Društvo hrvatskih književnika, 81-103.
- Mažuranić, Fran. 1927. Predgovor. U: Fran Mažuranić. *Od zore do mraka*, Zagreb, Matica hrvatska, 3-14.
- Mažuranić, Fran. 1916. Usidjelica, U: Fran Mažuranić. *Lišće i druga djela*, Zagreb, Društvo hrvatskih književnika, 23-24.
- Nazor, Vladimir. 1977. Šarko. U: Vladimir Nazor, *Sabrana djela* (Proza V),

- JAZU, Mladost, Zora, 53-198.
- Nemec, Krešimir. 2010. Čitanje grada. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Oraić Tolić, Dubravka. 2013. Čitanja Matoša. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Oraić Tolić, D. 1996. Matoševa proza. U: Zoran Kravar, Dubravka Oraić Tolić, *Antun Gustav Matoš*, Zagreb, Školska knjiga, 51-144.
- Tadijanović, Dragutin. 1973. Umorne priče (1909). U: Antun Gustav Matoš, *Iverje, Novo iverje, Umorne priče*, Sabrana djela, svezak I. (ur. D. Tadijanović), Zagreb, JAZU, Liber, Mladost, 1973, 297-306.
- Vojnović, Ivo. 1964. Geranijum. U: Ivo Vojnović, *Pjesme, pripovijetke, drame*, Zagreb, Matica hrvatska, Zora, 47-114.
- Wiesner, Ljubo. 2002. Kako je Matoš stigao u Pariz. U: Ljubo Wiesner, *Studija o Matošu*, Zagreb, Ceres, 71-78.
- Žeželj, Mirko. 1970. *Tragajući za Matošem*. Zagreb: Matica hrvatska.

Fran Mažuranić in the work of Antun Gustav Matoš

ABSTRACT

The aim of the paper is to extract texts that point to the influence of Mažuranić's work in shaping of Matoš's prose. There will be interpretations of the novels in which Matoš creates characters according to Fran Mažuranić: Pereci, friški pereci..., Put u Ništa, Bura u tišini, in the context of Matoš's contribution to the return of this writer to the mainstream of Croatian literature after a long silence. Some characters will be analyzed: Orlović and Marjanović in Putu u Ništa where Matoš in portraying the figures highlights the significance of Mažuranić's work in Croatian literature, especially the influence on the prose in Croatian modernity, later emphasized by Croatian literary critics after the second edition of Lišće (Lišće i druga djela,, 1916). In this context, the criticisms and texts which used Matoš's novels for the reconstruction of Mažuranić's life (Wenzelides and Benešić et al.) will be highlighted. On the other hand, some motivational incentives of Mažuranić - Matoš will be emphasized (eg. the dream motif in Mažuranić's novel I o grm i o trn in the first Matoš's publishing of Moć savjesti, and the elaboration of the theme of "old maid" in Mažuranić and Matoš's feuilleton Usidelica and others).

Keywords: *Matoš, Fran Mažuranić, the characters of Matoš's novelist, motivational incentives*

